

Korvaukset ja nollavastineet suomalais-venäläisissä valtiosopimusteksteissä

Valtiosopimustekstin pitää olla yksiselitteinen ja erikielisten versioiden pitää olla sisällöltään identtisiä. Valtiosopimusoikeutta koskevassa Wienin yleissopimuksessa lukee:

Milloin valtiosopimus on todistusvoimainen kahdella tai useammalla kielellä, teksti on yhtä todistusvoimainen kullakin näistä kielistä, jollei valtiosopimus määrää tai osapuolet sovi siitä, että eroavuuden ilmetessä tiettyä tekstiä on noudatettava. (Valtiosopimusoikeutta koskeva Wienin yleissopimus 1969, 33 artikla).

Toisin sanoin kahdella kielellä laaditulla sopimuksella on kaksi alkuperäiskappaletta eikä kumpikaan niistä ole käännös. Rinnakkaistekstin laatiminen on kuitenkin mahdotonta ilman kääntäjiä. Siksi valtiosopimustekstien molempia kieliversioita voidaan pitää myös käännöksinä, sillä kun sopimuksia laaditaan, niiden erikielisiä versioita muokataan monta kertaa ja käännetään kielestä toiseen molempiin suuntiin.

Koska molempia kieliversioita pidetään alkuperäisinä, molemmat kieliversiot ovat todistusvoimaisia. Jos syntyy erimielisyys, sopimuspuolet voivat käyttää kumpaakin tekstiä. On erittäin tärkeää, että eri kieliversiot olisivat mahdollisimman lähellä toisiaan, ettei niissä olisi eroja, sillä erot teksteissä voivat johtaa vakaviin seuraamuksiin. Erojen estämiseksi molemmissa kieliversioissa käytetään samanlaisia rakenteita niin pitkälle kuin kielten kielioppi sen mahdollistaa, jopa niin että teksteihin tulee kieliopillisia virheitä. Venäläinen käännöstieteen tutkija Vilen Komissarov tutki Yhdistyneiden kansakuntien peruskirjaa ja huomasi, että 101:ssä artiklassa 110:stä säilyy täysin sama rakenne (Komissarov 2011, 130). Sama periaate toimii suomalais-venäläisissä sopimusteksteissä.

Ei kuitenkaan ole aina mahdollista noudattaa tätä periaatetta, koska kielet voivat erota toisistaan huomattavasti. Miten sitten tutkia rinnakkaistekstien rakennetta ja arvioida, kuinka paljon kieliversiot vastaavat toisiaan? Voi esimerkiksi lukea valtiosopimustekstit ja alleviivata kaikki eroavuudet, mutta se kestäisi pitkään ja olisi vaikeaa. Tekstikorpus mahdollistaa tekstien nopean käsittelyn sekä mahdollisuuden saada paljon erilaista tietoa teksteistä: voi etsiä nopeasti erilaisia sanoja tai kieliopillisia muotoja tai saada tilastoja, esimerkiksi siitä, kuinka usein teksteissä käytetään sanaa 'sallia', tai vaikkapa kuinka usein teksteissä käytetään partitiivia.

Jokaisessa kielessä on monta tapaa ilmaista sama merkitys. Esimerkkejä sallimisesta ja kieltämisestä suomen kielessä ovat: *Saat mennä. Emme katso tätä mahdolliseksi. Tule sisään! Tämä on mahdollista. Älä tupakoi! Täällä ei tupakoida. Sinun ei kannattaisi tupakoida. Inva-kytkin ei kestä potkimista.*¹ *Päivystäjä huomioi että asiakas ei mene korinsa kanssa tätä pidemmälle!*² Venäjän kielessä sallimista ja kieltämistä taas voi ilmaista esimerkiksi näin: *Passažir vprave* ('Matkustajalla on oikeus'), *Torg umesten* ('Tinkiminen on mahdollista'), *Tak delat nelzja* ('Ei saa tehdä näin'), *Prohod strogo vospreššten* ('Läpikulku on ehdottomasti kielletty'), *Ptits ne kormit* ('Älä ruoki lintuja').

Päätin, etten tutki tekstien muotoa eli tiettyjä sanoja, vaan tilannetta, jossa puhumme tavalla tai toisella ja valitsimme eri sanoja saavuttaaksemme tavoitteemme. Sellaisiksi tilanteiksi, eli kommunikatiivisiksi akteiksi, valitsin sallimisen ja kieltämisen, jotka eivät elä ilman toisiaan ja jotka ovat tärkeimpiä kategorioita säädösteksteissä.

Ongelma on se, että tekstikorpuksset sisältävät valitettavasti vain tietoa sanaluokista, sanojen kieliopillisista muodoista, mutta eivät tietoa siitä, mitä merkitystä tekijä on tarkoittanut lausumassaan. Tarkoittaako esimerkiksi lausuma "Tämä on mahdotonta" kieltämistä, fyysistä mahdottomuutta tai ehkä jopa arvostelua?

Lausuman merkityksen automaattinen tunnistaminen samalla tavoin kuten esimerkiksi sanaluokan tai kieliopillisen muodon ei vielä ole mahdollista. Tutkijat ratkaisevat ongelman eri tavoin. Kehitin oman menetelmäni, joka mahdollistaa kommunikatiivisten aktien etsimisen tekstikorpuksesta. Esittelin sallimisen ja kieltämisen konstruktiona, joka sisältää sallimisen ja kieltämisen tilanteen keskeisimmät osat: kuka sallii tai kieltää, miten sallitaan tai kielletään, kenelle ja mikä on sallittua tai kiellettyä. Jokaista osaa ilmaistaan tietyllä tavalla – sanalla tai kieliopillisella muodolla, joita voi etsiä korpuksesta.

Yksi tutkimukseni mielenkiintoisista tuloksista on se, että löysin eroja suomalaisten ja venäläisten versioiden välillä. Eroja on kahta tyyppiä: joko toisessa kieliversiossa salliminen on vaihdettu kieltämiseksi tai päinvastoin tai toisessa kieliversiossa sallimista tai kieltämistä ei ole ilmaistu ollenkaan.

Käsittelen ensin sitä tyyppiä, jossa salliminen on vaihdettu kieltämiseksi tai päinvastoin. Löysin suomalais-venäläisistä sopimusteksteistä yhteensä 26 tällaista korvausta, mikä on noin yksi prosentti kaikista sallimisista ja kieltämisistä. Suurin osa näistä korvauksista johtuu niin sanotuista tilannevastineista ja vakiintuneista vastineista, kun samaa merkitystä ilmaistaan eri kielissä määrättyllä tavalla: *tupakointi kielletty – kurit zapreššaetsja, pääsy kielletty – prohod vospreššten, sukeltaminen kielletty – ne nyrjat, hengenvaara – opasno dlja žizni*. Suomalais-venäläisissä valtiosopimuksissa tällaisia korvauksia käytetään silloin, kun puhutaan sallituista tai kielletyistä määristä. Esimerkiksi:

- (1) Korvaus tavarankuljetusmääräajan ylittämisestä saa olla enintään 30 prosenttia kuljetusmaksusta, lukuun ottamatta tapauksia, jotka on esitetty artiklan 3 kohdassa. —

Razmer vozmeštšeniya v slutšaje narušeniya sroka dostavki gruzu ne dolžen prevyšat 30 protsentov provoznoi platy, za isključeniem slutšajev, ukazannyh v punkte 3 nastojaštšei stati. Venäjänkielisen version kirjaimellinen suomennos: ”Korvauksen määrän tavaran kuljetusmääräajan rikkomisesta ei tule ylittää 30 prosenttia kuljetusmaksusta, lukuun ottamatta tapauksia, jotka on esitetty tämän artiklan 3 kohdassa.” (Suomen tasavallan hallituksen ja Venäjän federaation hallituksen välinen sopimus suorasta kansainvälisestä rautatieliikenteestä, 2015.)³

Tässä esimerkissä suomenkielistä rakennetta *saa olla enintään* venäjänkielisessä versiossa vastaa *ne dolžen prevyšat* (”ei tule ylittää”). Tämänäyttöiset korvaukset, jotka kuuluvat määrän määräämiseen, muodostavat suurimman osan kaikista korvauksista eli 15 tapausta 26:sta.

Korvaukset voivat johtua myös siitä, miten sama tilanne käsitellään ja kuvataan eri kielissä. Tarkastellaan seuraavaa esimerkkiä:

(2) *Erityisesti on kielletty asettamasta pyydyksiä asianmukaisella tavalla merkittyjen pyydysten yli tai niin lähelle niitä, että ne voisivat vahingoittua tai että niillä pyytäminen muulla tavoin tulisi kärsimään. — V tšastnosti že dolžno stavit rybolovnuju snast tak, tštoby ona ne peresekala druguju otmeštšennuju nadležaštšim obrazom stast, ili ne byla stol blizko k nei, tšto ona možet byt povreždena ili tšto rybnoi lovlje možet byt pritišinen inogda uštšerb.* ”Muun muassa on asetettava pyydys sillä tavalla, että se ei ylittäisi toista asianmukaisella tavalla merkittyä pyydystä tai ettei se olisi niin lähellä sitä, että se voi vahingoittua tai kalastus voi kärsiä vahinkoa.” (Sopimus Suomen ja Venäjän välillä kalastuksen harjoittamisesta Suomenlahdella, 1922.)

Suomenkielisessä tekstissä kerrotaan, miten ei saa asettaa pyydyksiä, kun taas venäjänkielisessä versiossa kerrotaan, miten pitää asettaa pyydyksiä.

Löysin suomalais-venäläisistä valtiosopimusteksteistä myös nollavastineita, joissa sallimista tai kieltämistä ei ilmaista toisessa kieliversiossa. Yhteensä nollavastineita löytyi 94 kappaletta, eli noin 4,5 prosenttia kaikista sallimisista ja kieltämisistä. Nollavastineet johtuvat useista tekijöistä: teon luonteesta tai siitä, miten sama tilanne käsitellään ja kuvataan eri kielissä, mutta myös kielten kielipolista, kääntäjien ratkaisuisista tai jopa tekstin luonnosten sekaannuksista.

Ensimmäinen nollavastineiden tyyppi riippuu teosta, joka sallitaan tai kielletään. Tämä tyyppi sisältää tilanteita, joissa jotakin on fyysisesti mahdollista tai mahdotonta tehdä. Joissain tapauksissa ei ole eroa mm. kieltämisen ja teknisen mahdottomuuden välillä, ja mahdottomuus voi jopa olla vahvempi kuin kieltäminen. Jos on mahdotonta kuljettaa junalla ylimittaista lastia, joka ei mahdu vaunuun tai avovaunuun, esimerkiksi lentokonetta, vaikka rautatieyhtiö jopa sallisi lentokoneen kuljettamisen, lentokoneen kuljetus junalla ei silti ole mahdollista.

Kielten näkökulmasta jotkin verbit kuten esimerkiksi *prinimat* ’vastaanottaa’, *brat* ’ottaa’, *menjat* ’vaihtaa’ yhdistyvät teon ja mahdollisuuden tai mahdottomuuden merkityksiin riippumatta siitä, miksi joku teko on mahdollinen tai mahdoton. Esimerkiksi:

(3) *Alla lueteltuja tavaroita otetaan kuljetettavaksi vasta sen jälkeen kun rautatiet ovat tästä etukäteen sopineet keskenään. — Nižesledujuštšie gruzy dopuskajutsja k perevozke tolko posle predvaritel'nogo soglasovanija meždu železnymi dorogami.* ”Alla lueteltuja tavaroita päästään kuljettamaan vain rautateiden välisen ennakkosopimuksen jälkeen.”

(Suomen ja Venäjän rautatieyhdyshäylykenteen matkustajien, matkatavarän, kiitotavarän ja tavaroiden kuljetusehdot, 2005.)

Tässä esimerkissä verbi *ottaa* suomenkielisessä versiossa tarkoittaa, että teko on sallittu; jos tavarat otetaan kuljetettavaksi, silloin niiden kuljetus on sallittu.

Toinen nollavastineiden tyyppi johtuu siitä, että samaa tilannetta käsitellään eri tavalla eri kielissä. Kun kuvaillaan jotain tiettyä fyysistä tekoa kuten esimerkiksi tavaroiden vastaanottamista kuljetettavaksi, toisessa kielessä teon suorittaminen kuvaillaan sallituksi tai kielletyksi muihin mahdollisiin tapoihin verrattuna, mutta toisessa kielessä sama tapa kuvaillaan kuin vain ainoa mahdollinen ilman muita mahdollisia vaihtoehtoja. Näin toisessa kieliversiossa syntyy nollavastine kuten seuraavasta esimerkistä näkyy:

(4) *Sopimusvaltioiden rajaviranomaisten on hyvissä ajoin, raja-asiamiesten tai paikallisten tarkastuskomissioiden puheenjohtajien välityksellä, toimitettava toisilleen luettelot rekisteröimispaikoista. — Pograničnyje vlasti dogovarivajuštšijsja gosudarstv dolžny vzaimno i zablagovalremeno soobštšat drug drugu tšerez Pograničnyh Komissarov ili Predsedatelei Mestnyh Kontrolnyh Komissii spiski postov, gde možet proizvoditsja registratsija.* ”Sopimusvaltioiden rajaviranomaisten on molemminpuolisesti ja hyvissä ajoin ilmoitettava toisilleen raja-asiamiesten tai paikallisten tarkastuskomissioiden puheenjohtajien kautta luettelot paikoista, joissa voi suorittaa rekisteröinnin.” (Suomen ja Sosialististen Neuvostotasavaltain Liiton välinen sopimus kalastuksen ja hylkeenpyynnin harjoittamisesta Laatokalla, 1934.)

Tässä esimerkissä suomenkielisestä versiosta puuttuu *možet proizvoditsja* ’voi suorittaa’, koska sana ’rekisteröimispaikka’ tarkoittaa, että rekisteröintiä voi suorittaa vain tässä paikassa. Tämä on ainoa vaihtoehto, missä teon voi suorittaa, ja siksi sallimista tai kieltämistä ei tarvitse mainita. Venäjänkielinen versio tarkoittaa, että on olemassa muitakin paikkoja, joissa voi ylittää rajan, mutta näissä paikoissa ei kuitenkaan suoriteta rekisteröintiä.

Tämä vastineiden tyyppi kuuluu myös suurimpaan ryhmään, jossa nollavastineiden käyttö johtuu kielten kielipiillisen ominaisuksiin. Toisessa kieliversiossa voidaan käyttää sanoja, jotka tarkoittavat sallimista tai kieltämistä, vaikka ne eivät ilmaise sallimista tai kieltämistä suoraan. Venäjän kielessä tällainen sana on esimerkiksi verbi *ustanavlivat* ’säättää’:

(5) *Vaunun suurin sallittu akselipaino on 22,5 tonnia. — Nagruzka na os vagona pro perevozkah gruzov ustanavlivaetsja 22,5 tonny.* ”Vaunun akselipaino kuorman kuljetuksilla säädetään 22,5 tonniin.” (Suomen ja Venäjän rautatieyhdyshäylykenteen matkustajien, matkatavarän, kiitotavarän ja tavaroiden kuljetusehdot, 2005.)

Valtiosopimusteksteihin sisältyy myös nollavastineita, jotka eivät kuulu mihinkään tyyppiin. Kyseessä voi olla sekä kääntäjien ratkaisu että tekstien luonnosten sekaannus. Valtiosopimustekstien laatiminen on pitkä prosessi, johon kuuluu tekstin muokkaaminen moneen kertaan ja kääntäminen molempiin suuntiin. Voi olettaa, että tarkasta tarkistamisesta huolimatta teksteihin voi jäädä jälkiä eri luonnoksista. Näin on erityisesti varhaisten 1920-luvun sopimusten kohdalla, kun Suomen ja Neuvostoliiton välillä solmittiin kymmenen vuoden aikana 30 sopimusta.

Korvaukset ja nollavastineet eivät niiden tyyppistä riippumatta kuitenkaan johda eri kieliversioiden hankaliin eroavuuksiin, joista voisi syntyä ristiriitoja. Joskus korvaukset ja nollavastineet kuulostavat tavanomaisemmilta ja luonnollisemmilta toisessa kielessä. Se jopa helpottaa tekstien ymmärtämistä. Eri kieliversioissa kuvaillaan kuitenkin samaa tilannetta, vaikka eri tavalla, ja ilmaistaan samaa tavoitetta eli sallimista, kieltämistä, mahdollisuutta tai mahdottomuutta, joten sanojen kommunikatiivinen tavoite säilyy. Suuri osa valtiosopimusteksteistä on tarkoitettu ensisijaisesti tavallisille kansalaisille ja sen takia tekstien pitää olla erilaisten ohjeiden ja oppaiden tavoin kaikille ymmärrettäviä.

Voi vain arvailla, miksi sopimusteksteissä esiintyy korvauksia ja nollavastineita, ja tehdä erilaisia hypoteeseja vertailemalla tekstejä toisiinsa. Valtiosopimusteksti on pitkän prosessin lopputulos. Tämä prosessi sisältää neuvotteluja, tekstien laatimisen, moninkertaisen kääntämisen ja muokkaamisen. Jos me haluamme selvittää, miksi sopimuksissa käytetään korvauksia ja nollavastineita, pitää tutkia paljon muitakin aineistoja: tekstien luonnoksia, neuvottelujen osallistujien muistioita, neuvottelujen pöytäkirjoja, lehtien materiaaleja, joissa kirjoitettiin sopimusten solmimisesta, osallistujien muistelmia ja niin edelleen. Lisäksi pitäisi haastatella asiantuntijoita, jotka osallistuivat tai osallistuvat sopimustekstien laatimiseen ja solmimiseen. Tämä olisi kuitenkin jo toinen, uusi tutkimus.

On todennäköistä, että kahdella kielellä solmittu täydellinen sopimus, joka ei sisällä korvauksia, nollavastineita ja muita eroavuuksia, on utopiaa. Aina jää mahdollisuus, että sopimuspuolet manipuloivat tekstiä omaksi edukseen. Toivon kuitenkin, että väitöstutkimukseni on tuonut yhteiskunnan edes pienen askeleen lähemmäksi täydellistä sopimusta.

Filosofian maisteri (vast.) Julia Souman käännöstieteen alaan kuuluva väitöskirja *Diplomatitšeskoje "razrešajetsja": Kommunikativnye akty razrešenija i zapreta v finljandsko-rossijskih meždunarodnyh soglašenijah* (Salliminen diplomaattisesti: Sallimisen ja kieltämisen kommunikatiiviset aktit suomalais-venäläisissä valtiosopimusteksteissä) tarkastettiin julkisesti perjantaina 24.11.2023 Tampereen yliopiston informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunnassa. Vastaväittäjänä toimi professori emeritus Hannu Kemppanen (Itä-Suomen yliopisto) ja kustoksena professori Mikhail Mikhailov. Väitöskirja on ladattavissa: <<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-3042-2>>.

Viitteet

- 1 Esimerkki on löydetty Linna-rakennuksesta, Tampereen yliopisto.
- 2 Esimerkki on löydetty Kansalliskirjaston erikoislukusalista. Alkuperäinen kirjoitusasu on säilytetty.
- 3 Esimerkit on lainattu *Parallel Electronic corpus of State Treaties* -korpuksista.

Lähteet

- Komissarov, Vilen (2011), *Sovremennoje perevodovedenije*. 2-e izd., ispr. Moskva: R.Valent.
Parallel Electronic corpus of State Treaties. Tampere University, 2019. <<https://puolukka.rd.tuni.fi/texthammer/>> (yhteystiedot: mikhail.mikhailov@tuni.fi).
- Valtiosopimusoikeutta koskeva Wienin yleissopimus. 23.5.1969. <<https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1980/19800033>>.